

**YALPIZ (MENTHA) YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI VA
DORIVORLIK XUSUSIYATI**

Nabiyeva Zulxumor Zafar qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Annotatsiya: Yalpiz (Mentha) òsimligi mamlakatimizda xushbòy va dorivor òsimlik sifatida ekiladi. Tibbiyotda yalpiz òsimligi kuyishda, ovqat hazm qilishni normallashtirishda yordam beradi. Yalpiz choyi odamni tetiklashtiradi. Òsimlikni yetishtirish davomida esa kòplab foydali ògitlar berish hisobiga yuqori hosildorlik olinadi.

Kalit so‘zlar: oleanolat, ursolat, mentha, volidol, flovanoidlar, efir moylari.

O'simlik tasnifi: Yalpiz Ukrainada, Qrimda, shuningdek Krasnodar viloyatida, Belorussiyada va Moldovada yetishtiriladi. Yalpiz (Mentha) - Yalpizdoshlar - Lamiaceae (Labguldoshlar-Labiatae) oilasiga mansub. Bu 30-100 sm balandlikdagi ko'p yillik o't. Poyasi bir nechta tik òsuvchi, to'rt qirrali, tuksiz yoki siyrak tukli. Bargi oddiy chòziq tuxumsimon yoki lansetsimon, o'tkir uchli, qirrasini arrasimon. Barglari poyada qisqa bandlar bilan qarama -qarshi joylashgan. Gullari mayda pushti, och binafsha yoki qizil-binafsha rangda poya va shoxlar uchida g'uj bòlib boshqoqcha tòpgulni hosil qilib joylashadi. Gulkosachasi naychasimon, binafsha rangli, besh tishli bòlib meva bilan birga qoladi. Gultojisi biroz qiyshiq. Voronkasimon, to'rt bòlakli, changchisi to'rtta, urug'chi tugunchasi 4 xonali yuqorida joylashgan. Mevasi-kosachabarg bilan birlashgan 4 ta yong'oqcha.[3] Bu òsimlik nam zax yerlarda ariq bòylarida

,buloqlar atrofida xususan dengiz sathidan 400-2700m balanlikdagi joylarda òsadi.[1] Bu òsimlikdan xalq xòjaligida ham, tibbiyotda ham va perfumeryada ham keng foydalaniladi.[2]

Tibbiyotda qo'llanilishi: Bargidan damlama efir moyidan yalpiz suvi nastoyka tayyorlanadi. Efir moyidan tayyorlangan yalpiz suvi damlamasi ko'ngil aynishi , qayt qilish va ovqat hazm qilishga qarshi jarayonlarni takomillashtirishda foydalanadi. Bundan tashqari, yalpizli suv o'giz chayqash va miksturalar ta'mini yaxshilash uchun ishlatiladi. Efir moyidan ajratib olingan mentol quloq, burun, nafas olish yo'llari kasalliklarida va tish o'griğini qoldirish uchun ishlatiladi. Mentoldan bosh o'griğini qoldiradigan migren qalami tayyorlanadi. Mentol preparati - validol, ko'krak qisishi (stenokardiya) kasalliklarida qo'llaniladi. Yalpiz barglari tinchlantiruvchi, o't haydovchi, oshqozon kasalliklarda ishlatiladigan yiğmalar choylar qorin o'griğini qoldirish uchun ishlatiladigan tabletka va tomchilar tarkibiga kiradi.

Yetishtirish texnologiyasi. Yalpiz yetishtirish uchun mo'ljallangan maydon kuzda 25 sm chuqurlikda haydaladi. Haydashdan avval yerga gektariga 20 tonna chirigan go'ng, 100 kilogrammdan fosfor solinadi. Yalpiz ildizpoya va qalamchadan ko'paytiriladi. Ekishdan oldin 8-10 sm uzunlikda qalamchalar tayyorlanadi. Qalamchalar mart-aprel oylarida 10 sm chuqurlikda tayyorlangan jòyaglarga bir-biridan 20-25 sm masofada ekiladi. Qator oralig'i 60 sm bo'lganda, bir gektar yerda 7-8 mingta ildizpoya -qalamchalari zarur bo'ladi. Ekilgandan keyin sug'orish egatlari olinadi va tuproq suv bilan to'yinguncha sug'oriladi. Yalpizning rivojlanib yaxshi hosil berishi muntazam sug'orib va ògitalab turishga bog'liq. Yalpiz organik va mineral o'g'itlarga juda talabchan. Òsimlik ekilgandan 17-20 kun o'tgach, yoki ikkilamchi novdalar(yon shoxlari)paydo bo'lishi bilan gektariga 40 kg azot va 20 kg kaliy o'g'itlar bilan oziqlantirilib, 40 kg azot va 30 kg dan fosforli o'g'itlar berish orqali amalga oshiriladi. Yalpiz gullash bosqichida

mineral o'g'itlarni ko'p talab qilishini inobatga olib, azotli va kaliyli o'g'itlardan gektariga 30 kilogrammdan solib, oziqlantirish to'xtatiladi. Vegetatsiya davomida birinchi va keyingi yillarda gektar hisobiga 100-120 kg azot, 80 kg fosfor va 60 kg kaliyli o'g'itlar bilan oziqlantiriladi. Tuproq doim nam holatda bo'lishi kerak. Tuproqni vaqti-vaqti bilan yumshatib, begona o'tlardan tozalash ham muhimdir. Yetarli darajada sug'orilmasa, o'simlik bõyi kalta bo'lib, kam hosil beradi. Ko'chat ekishning birinchi yilida 8 marta sug'oriladi, 5 marta yer yumshatilib begona o'tlardan tozalanib turiladi. Ikkinchi yili sug'orish soni õzgarmaydi, yuqori vegetativ massani hosil qiladi, shuning uchun qatorlarning oralari faqat bahorda yumshatiladi. Uchinchi yilda ekinzor yumshatilmaydi. Faqat begona o'tlardan tozalanadi. To'rtinchi yili bahorida dala kultivatorlar yordamida ag'dariladi va ildizpoyalari yig'ib olinib, boshqa maydonlarga ekiladi. Hosildorlik gektar hisobiga dastlabki 1-2 yillar 4-5 sentner, 3-4 yillarda 15-17 sentnerni tashkil etadi.[4]

Yalpiz (mentha) õsimligi dorivorlik xususiyati yuqori va shifobaxsh õsimlik sifatida ekiladi. Yalpiz õsimligini shifobaxsh xususiyatlari va farmasevtika sanoatiga tadbiq qilish mobaynida undan tabiiy plantatsiyalar yaratish zarur. Bizning maqsadimiz yalpiz va shu kabi dorivor õsimliklardan olingan tabiiy dorilarni nafaqat O'zbekiston, balki jahonning turli mamlakatlariga eksport qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekistonning ziravor õsimliklari Q. Xojimatov Toshkent-1982 O'zb SSR 23-25betlar
2. Saxobiddinov S.S. O'simliklar sistematikasi Toshkent-1966 yil. 8 b
3. Dorivor õsimliklar L. X Yoziyev, N. Z Arabova Toshkent-2017
4. Dorivor õsimliklarni yetishtirish texnologiyasi O'. Axmedov Toshkent 2020 172-177b .